

IMPACTUL CLIMATULUI EDUCAȚIONAL FAMILIAL ÎN FORMAREA ȘI DEZVOLTAREA EMOȚIONALĂ A COPILULUI: ABORDĂRI TEORETICE ȘI STRATEGII DE INTERVENȚIE

VORONIUC Ina, psiholog, grad didactic superior,

Liceul Teoretic „Miguel de Cervantes Saavedra”, Chișinău, Republica Moldova

Rezumat. *Familia are calitatea unică de a influența cele mai variate domenii ale vieții copilului. Deficitul de comunicare cu părinții, insuficiența de contacte emoționale au o influență directă nu numai asupra dezvoltării fizice, dar și în dezvoltarea emoțională, cauzând formarea prematură a componentelor negative ale personalității. Lucrarea pune în evidență impactul pe care îl are climatul familial asupra afectivității copilului cât și propune părinților modalități de intervenție în profilaxia și remediarea tulburărilor emoționale.*

Abstract. *The family has the unique quality of influencing the most varied areas of the child's life. Deficient communication with parents, insufficient emotional contact have a direct influence not only on physical development, but also on emotional development, causing the premature formation of negative components of personality. The paper highlights the impact that the family climate has on the child's affection and proposes to parents ways to intervene in the prophylaxis and remediation of emotional disorders.*

Cuvinte-cheie: *climat familial, competențe emoționale și sociale, metode de intervenție.*

Keywords: *family climate, emotional and social skills, methods of intervention.*

Tot mai frecvent, rolul afectivității în formarea personalității copilului devine subiect de cercetare. Contribuții valoroase în acest domeniu au adus savanții C. Sherrington, 1900; W. Cannon, 1915, 1927, 1931; L. S. Vîgotski, 1983; S. L. Rubenștein, 2000; V. Pavelcu, 1967, 1972; P. Popescu-Neveanu, 1995; U. Șchiopu, 1987; E. Macovei, 1997; I. Racu, 1995 ș.a. Inteligența emoțională sau competențele emoționale sunt absolut necesare, conform multor studii (Eisenberg, Fabes, Murphy, 1996; Squires, 2003; CMHFAN, 2001; Stefan, Kalllay, 2007; Blair, 2002) în atingerea scopurilor sociale, în relaționarea interpersonală, în obținerea multor beneficii în planul relaționării sociale. Goleman (1998) și Mayer, Salovey & Caruso (1998) au pus bazele conform cărei inteligența emoțională este cel mai puternic predictor al performanței în muncă și al dezvoltării competențelor profesionale.

Un argument al necesității de a aborda acest subiect reiese din observațiile noastre asupra creșterii numărului de elevi în instituție cu abateri în dezvoltarea psihică, emoțională și comportamentală - în special, evoluarea agresivității în rândurile minorilor, intensificarea

manifestărilor de anxietate, neîncredere în sine, epuizarea forțelor fizice și intelectuale, creșterea numărului de adolescenți cu boli somatice.

Problemele cu care se confruntă părinții de asemenea sunt multiple și complexe: frecvența crescândă a concubinajelor, creșterea numărului divorțurilor, opțiunea unor femei de a avea un copil în afara căsătoriei, insecuritatea socială, situațiile limită, conflictualitatea frecventă între soți, migrația peste hotare, etc. Acestea la rândul său au ca urmare sporirea numărului de copii privați de afectivitate, dragoste, grijă și protecție parentală. Din observațiile efectuate de noi asupra elevilor cu insucces școlar, celor care prezintă sindromul hiperactiv, cu comportament opozant, comportament agresiv etc. pe primul plan se atestă și o competență scăzută a părinților în educația copilului, o mare parte din părinți nu au consultat sau refuză să consulte un psihiatru, psiholog, chiar dacă au observat anumite devieri în dezvoltarea copilului. Mulți părinți consideră unele abateri în dezvoltare ca ceva temporar, legate mai mult de particularitățile unei perioade de vârstă sau de criză, care fiind ignorate, în timp, duc în consecință la tulburări semnificative.

Scopul acestei lucrări este de a pune în evidență rolul primordial al familiei în dezvoltarea inteligenței emoționale a copilului, impactul pe care îl are climatul familial asupra afectivității copilului cât și de a propune părinților modalități de intervenție în profilaxia/remedierea tulburărilor emoționale.

Educarea părinților în vederea educației corecte a copilului, informarea lor despre specificul particularităților psihice, emoționale și comportamentale ce au loc la diferite perioade de vârstă, ar facilita menținerea sănătății a copilului, va contribui la crearea condițiilor de dezvoltare normală, păstrarea regimului de muncă și odihnă al minorului [11]. În linii generale, inteligența emoțională reprezintă abilitatea unei persoane de a conștientiza, a accesa și genera emoții și de a-și asista propriile gânduri, de a înțelege emoțiile și cunoștințele emoționale și de a-și controla reflexiv propriile emoții precum și de a promova dezvoltarea intelectuală și emoțională. (Mayer & Salovey, 1997).

Un motiv stringent pentru care a crescut tot mai mult interesul pentru dezvoltarea și implementarea programelor de educație emoțională, este atestarea faptului că abilitățile emoționale și sociale ale copilului reprezintă factor primordial de obținere a succesului academic. Prin urmare, dezvoltarea QE este noua formulă a succesului, idee susținută de Goleman D. (2007), Albu G. (2009), Cojocaru V. (2003), Cosnier J. (2003) etc.

Modelele de conduită oferite de părinți, calitatea afectivă a căminului familial creează condiții favorabile pentru formarea și afirmarea unei personalități, apte a se integra eficient în societate, respectând normele și legile acesteia. Rolul familiei ca principal mediu de dezvoltare a personalității copilului este foarte important încă din etapele timpurii ale evoluției sale și continuând până la sfârșitul adolescenței, când această dezvoltare ajunge la maturitate, căpătând un caracter stabil.

Influența familiei asupra personalității copilului se exercită pe trei căi principale: prin educație explicită, intenționată, prin transmiterea unor modele de valori, de atitudini și comportamente și prin climatul familial. Acțiunile enumerate se realizează diferit, de la familie la familie, în funcție de variabile ca: tipul de familie, statutul socio economic și cultural, tipul de disciplină parentală, unele caracteristici psihopatologice ale părinților etc.

Din observațiile efectuate de noi în ultimii trei ani asupra elevilor din grupul de risc, (elevi cu comportament opozant, agresiv, conflictogen, anxios etc.) pe primul plan se atestă o competență scăzută a părinților în educația copilului. În general s-a putut observa că părinții nu conștientizează pe deplin modul în care climatul familial îi afectează pe copii, ei considerând că dacă condițiile materiale sunt asigurate, celelalte rămân în competența școlii. O bună parte din părinții care întâmpină dificultăți de relaționare cu copilul frecvent au refuzat sau ignorat adresarea la psiholog, chiar dacă au observat sau au fost informați despre unele abateri în comportamentul copilului.

Pentru a determina rolul structurii familiei și climatului ei afectiv în formarea și dezvoltarea personalității copilului, prezentăm pe scurt datele examinărilor efectuate pe parcursul anului de învățământ 2020-2021 pe un lot de 75 de copii din grupul de risc și selectiv a celor care s-au adresat după suport psihologic în această perioadă de timp. În funcție de obiectivul enunțat am ales o serie de metode și instrumente care să examineze cât mai autentic variabilele supuse cercetării: observația, convorbirea, ancheta de determinare a tipului de agresivitate predominant la elevi, tehnici de studiere a stării de nervozitate, tehnica de studiere a autoaprecierii (Dembo-Rubisntein), chestionare de identificare a nivelului anxietii (Philips, ș.a), desenul familiei în acțiune (KFD – Kinetic Family Drawings R. Burns, H. Kaufmann), testul omulețului (Goodenough), testul „Omul sub ploaie”, „Animalul inexistent”, testul arborelui (Koch–Storra), testul Rozenzweig, metoda Rene Jili, testul fabulelor Düss etc.

Conform rezultatelor obținute 75% din copiii ce manifestă stări anxioase, nervozitate accentuată, fobii, potențial agresiv, frustrare și alte tulburări de afectivitate provin din familii socialmente vulnerabile, ceialți – din familiile cu o pregătire precară în educația copilului. În aceeași ordine de idei, am constatat că acești copii sânt mai interiorizați, întâmpină mai multe dificultăți în respectarea disciplinei școlare și familiale, manifestă mai frecvent simptome psihosomatice (dureri stomacale, cefalee, migrene), se simt mai frustrați decât copiii din familiile organizate, familiile în care se pune accent pe importanța afectivității copilului.

Desenele copiilor din familiile cu problemele enumerate denotă inadaptare școlară și socială, anxietate sporită, impulsivitate, introversiune, agresivitate, conflicte interne. Aceste manifestări se adevăresc, observând comportamentul copiilor în timpul lecțiilor, pauzelor. Un procent considerabil din acești copii dezvoltă comportament dependent de fumat, computer, cât și tulburări comportamentale latente (lenevie, iresponsabilitate, minciună, furt episodic etc.). Având un prag

foarte scăzut la frustrare, se simt mereu nedreptățiți sau în pericol, au dificultăți mari în controlul furiei și în găsirea de soluții nonagresive în situațiile conflictuale. Adesea ceilalți copii îi evită sau le răspund tot cu ostilitate, mărindu-le astfel percepția ostilității celor din jur și întreținându-le astfel comportamentele maladaptative.

Generalizând rezultatele obținute în urma aplicării chestionarelor, convorbirilor, trainingurilor desfășurate cu părinții elevilor din grupul de risc putem afirma că cele mai acute probleme educative, culminând cu eșecul școlar provin din absența sau ignorarea atenției părinților față de dezvoltarea și supravegherea copilului, dar în deosebi datorită carențelor afective întâlnite în familiile actuale: ignorarea stărilor emoționale ale copiilor, manifestarea disprețului, lipsei de respect față de sentimentele copilului (se interzice orice manifestare a supărării copilului și se pedepsește frecvent chiar și cel mai mic semn de irascibilitate), măsurile de severitate excesivă cu reprimarea oricărei libertăți și inițiative (critică cronică, neîncredere în forțele copilului), aplicarea unor pedepse iraționale și disproportionale (educă supunerea prin frică, pedeapsă), neasumarea responsabilității pentru eșecurile sale și a copilului (cel mai frecvent vina e aruncată pe școală, pe partener), indulgența excesivă, așteptări exagerate de la copil și altele. Analizând relația dintre stilul parental și comportamentul social al copilului, am constatat că relațiile permissive determină comportamente imprecise, neascultare, încăpățănare; relațiile autoritare se asociază cu egocentrismul, infantelismul în luarea deciziilor, lipsa de inițiativă și respect de sine, iar cele supraprotective tind să ducă la comportamente pasive, dependență, hipersensibilitate și lipsa de reacție.

Astfel, putem menționa că dezorganizarea din familie implică dezorganizarea vieții intime a copilului, lăsând loc unor tulburări ce apar la nivelul personalității. Stresul, surmenajul, unele suferințe în plan personal, fără susținerea psihologică din partea celor apropiați, pot declanșa nevroza, violența, depresia, tentativa de suicid etc. Mulți părinți consideră unele abateri în comportament ca ceva temporar, legate de particularitățile de vârstă sau de criză. Dacă un astfel de comportament durează mai mult de 4-6 luni, părinții trebuie să se adreseze la un psiholog sau psihiatru, pentru a interveni cu alte metode de remediere a abaterilor nedorite (psihoterapeutice, medicale).

C. Horney (1993) presupune că suferințele traumatice în familie contribuie la formarea așa-numitului „fundament al îngrijorării”. În cazul dat, la copil se dezvoltă sentimentul propriei inconsistențe, neajutorării, abandonării, trădării, predispunere către pericol, deschidere către ofensă, decepție, invidie. Observațiile din cadrul consilierilor psihologice ne permit să constatăm că majoritatea părinților care se adresează după suport psihologic tind să ofere din punctul lor de vedere copilului tot ce este mai bun, sunt dornici să-și ocrotească copiii de probleme, traumatisme, etc. Frecvent, însă, se întâmplă că părinții uită de regulile *educației* și devin sclavii celor mici. Totodată, frecvent ei nu acordă atenție deosebită laturii afective a copilului, dificultăților relaționale

pe care le are copilul în colectiv, în familie. Frecvent exprimarea sentimentului de dragoste este înțeles diferit de unii părinți, chiar distorsionat. Indicat ar fi ca în *viața de familie* să existe un echilibru în ceea ce privește educația copilului. Niciun părinte nu trebuie să fie excesiv de tolerant, indulgent sau protector. W.W. Wattenberg (1986) consideră că din cauza climatului familial nefavorabil, în deosebi a conduitei parentale hiperpersevere, evoluează diverse tulburări comportamentale.

Reeșind din cele relatate, menționăm ca modalitate eficientă în prevenirea/remedierea tulburărilor emoționale informarea corectă și la timp a familiei atât asupra aspectelor importante referitoare la dezvoltarea normală a copilului cât și asupra atitudinilor corespunzătoare care trebuiesc avute/afișate față de *copil*. Nu mai puțin important este faptul că părinții ar trebui să-și cunoască și gestioneze corect mai întâi de toate propriile sentimente și emoții. Atunci când părintele își cunoaște propriile sentimente cât mai bine și le poate gestiona în mod eficient, el poate să privească mult mai ușor lucrurile din perspectiva copilului său, să îl înțeleagă și să îl ghideze în a dezvolta și a înțelege relații favorabile cu ceilalți. Prin urmare, se impune o nouă viziune în privința a ceea ce școlile pot face pentru a asigura o formare completă a elevilor care să le permită o mai bună adaptare la realitățile cotidiene. În concepția modernă de educație a copiilor nu se mai poate face o demarcare netă între îndatoririle școlii și cele părintești. Pentru a da roadele așteptate școala are nevoie de sprijinul conștient și colaborarea familiei; familia așteaptă însă de la școală completarea educației de acasă, după norme și metode psiho-pedagogice riguros concepute și aplicate.

Strategia soluționării situațiilor de impas, în deosebi în familie include mai multe direcții de acțiune educațională asupra copiilor: reabilitare socială, tratament specializat, traininguri psihologice, psihoprofilaxie, psihoterapie etc., direcții de care au nevoie, întâi de toate, părinții, familiile vulnerabile. Fără consiliere psihologică aceste familii posibil ar deveni provocatorii problemelor în dezvoltarea propriilor copii. În această ordine de idei tindem să menționăm că cei mai mulți autori subliniază nevoia de a desfășura *programe de dezvoltare a abilităților sociale și emoționale* atât la nivelul clasei de elevi sau grupei de copii cât și la nivelul cadrelor didactice, părinți. Rolul părinților este decisiv în educație, de aceea este bine ca orice părinte să încerce, pe cât posibil, să analizeze situația și abia apoi să acționeze într-un fel sau altul.

Experiențe de valorificare a competențelor emoționale în cadrul familiei:

✓ Interacțiunea zilnică, sistematică cu copilul (numai în așa mod este posibil de a observa orice schimbare a dispoziției, a aspectului fizic, îngrijorările copilului etc);

✓ Întregul proces educativ trebuie condus cu grijă și caldă afecțiune pentru copil și în concordanță cu etapa de dezvoltare în care se află el, fără a-l solicita prea de timpuriu cu lucruri ce nu sunt pe măsura forțelor sale, oferindu-i și cerându-i numai ce nu-i depășește capacitatea de înțelegere;

✓ Oferiți căldură sufletească, structurare și practici pozitive de disciplinare. Folosiți compromisul și negocierea în locul atacurilor verbale, fizice;

✓ Implicarea de la vârsta timpurie în conversațiile cu copilul discuții despre emoții, descriere a emoțiilor, (este necesar ca copilul zilnic să fie întrebat cum se simte, ce a făcut, ce obstacole a întâlnit pe parcursul zilei). Copiii care își înțeleg mai bine stările emoționale sunt capabili să relaționeze eficient cu cei din jur și să acționeze corect atunci când trec prin anumite probleme;

✓ Este important să îi învățați pe copii să reacționeze adecvat emoțiilor, ținând cont de ceea ce simt ei și respectând sentimentele celorlalți. Așadar poți să plângi când ești trist, să râzi când ești vesel, să cauți protecție dacă îți este frică, dar este interzis să lovești pe cineva când ești furios, stresat. Învățarea autocontrolului și asertivității este cel mai recomandabil;

✓ Învățați copilul cum să-și conducă frustrările; supărările, furiile etc. Luați în serios sentimentele copilului și încercați să înțelegeți ce anume îl nemulțumește și îl ajută să găsească căi pozitive de calmare a emoțiilor;

✓ Încurajați copiii să participe la activități extracurriculare (cursuri de balet, pictură, dans, sporturi etc.). Aceste activități frecvent îl ajută pe copil să se împrietenească mai ușor cu alți copii, să-și exprime mai ușor emoțiile și părerile, să-și definească propria personalitate și să-și consolideze și îmbunătățească o multitudine de abilități sociale;

✓ Acordați atenție atitudinilor pozitive ale copiilor. E bine să le comunicăm acceptul nostru în fiecare zi. Copiii, în special cei cu dificultăți, trebuie să știe că-i iubim, chiar și când nu le aprobăm comportamentul. Când copilul greșește trebuie să fim atenți și să dezaprobăm comportamentul și nu persoana. Copiilor nu ar trebui să li se spună niciodată: „Ești un copil rău!” Putem condamna acțiunea, dar nu personalitatea copilului în ansamblu;

✓ Aplicarea recompenselor raționale pentru întărirea comportamentelor pozitive; înlocuirea recompenselor materiale cu cele sociale, focalizarea (cu ajutorul adulților) pe sentimentul de “satisfacție” la împlinirea unei sarcini, astfel dezvoltând copiilor motivarea intrinsecă și perseverența de care vor avea nevoie în viața adultă;

✓ Fiți atenți la sentimentele de gelozie și rivalitate dintre frați. Apreciind prea des realizările unui copil acesta se va simți în curând superior fratelui sau altui copil din casă. Încurajați în mod egal realizările fiecărui copil și subliniați faptul că fiecare este unic în felul lui, cu calitățile și defectele sale;

✓ Rezervați-vă în fiecare zi timp pentru a reveni la o stare de echilibru și relaxare din punct de vedere fizic și psihic. Dacă veți învăța arta relaxării, veți constata că aceasta vă permite să acceptați și înfrunțați mai ușor situațiile tensionate din mediul familial și cel profesional, etc;

✓ Asumarea responsabilității propriilor trăiri afective. Aceasta nu înseamnă resemnare/pasivitate față de emoții, ci deschidere față de cele plăcute, și față de cele neplăcute.

Conștientizarea emoțională activă înseamnă să trăiești experiența prezentă și nu ceea ce ai simțit în trecut;

✓ Participați la întâlniri, discuții de grup, workshopuri, discuții online, pe tema dezvoltării sociale și emoționale. Informați-vă despre resursele existente (serviciul de asistență psihologică a instituției de învățământ unde studiază copilul, centre pentru educație emoțională și socială, cărți, reviste de specialitate, pliante, cursuri de formare) pe tema respectivă.

Experții recomandă cadrelor didactice, psihologilor școlari, părinților să dezvolte oportunitățile educaționale în domeniul socio-emoțional, pentru că, astfel va crește capacitatea elevilor de a învăța, vor primi instrumente prin care pot aspira la realizări personale și profesionale înalte și vor fi abilitați să experimenteze și să obțină satisfacții personale.

În **concluzie**, dezvoltând copilului deprinderile legate de inteligența emoțională, atmosfera familială se poate îmbunătăți considerabil, iar copilul va fi mult mai bine pregătit pentru viață. În baza analizei minuțioase a literaturii de profil și a observațiilor, studiilor realizate de noi putem conchide cu certitudine că familia este cea mai în măsură să răspundă nevoilor copilului, afectiv cea mai adecvată trebuințelor lui pentru că numai aceste relații afective și sentimente de dragoste îl fac pe părinte să înțeleagă și să intuiască copilul și starea lui de copilărie.

Bibliografie

1. Azzopardi, G. Dezvoltați-vă inteligența, București, Teora, 2008.
2. Chabot, M. Pedagogie emotionnelle. New York: Psychology Press, 2000.
3. Cheianu, D și al. Necesitățile specifice ale copiilor și vârstnicilor lăsați fără îngrijirea membrilor de familie plecați la muncă peste hotare. Chișinău, 2011.
4. Cojocaru, M. Teoria culturii emoționale. Chișinău: Tip. UPS "Ion Creangă", 2010d. 239 p.
5. Goleman, D. Inteligența emoțională. București: Curtea veche, 2001.
6. Mayer, J., Salovey P. Teoria inteligenței emoționale. București: Ed. All, 1990. 198 p.
7. Mestre, J.M., Guil, R., Lopes, J.M., Salovey, P., Gil-Olarte P. Emotional intelligence and social and academic adaptation to school, Psicothema, vol. 18, 2006.
8. Roco, M. Creativitatea și inteligența emoțională. Iasi: Ed. Polirom, 2001.
9. Saarni, C. The development of emotional competence, Guilford Press, Family & Relationships, 1999.
10. Savca, L. Psihologia personalității în dezvoltare. Chișinău, 2003.
11. Segal, J. Dezvoltarea inteligenței emoționale. București, 2008.
12. Savca, Lucia. Problema profilaxiei abaterilor în dezvoltarea copilului. Disponibil: https://Ibn.Idsi.Md/Sites/Default/Files/Imag_File/Problema%20profilaxiei%20abaterilor%20in%20dezvoltarea%20copilului.Pdf .